

TSITAATSÕNA HÄÄLDUSEST EESTI KEELES JA SELLE ESITUSEST SÕNASTIKES

TIINA PAET

Annotatsioon. Artikkel annab lühiülevaate tendentsidest tsitaatsõna häälduses eesti keeles ja keskendub probleemile, kas tsitaatsõnade häälduseks märgitud häälduskuju ja tegelik kasutus langevad kokku ehk kas keeleteadajad järgivad sõnastikesse märgitud häälduskuju. „Võõrsõnade leksikoni” 7. trükist (VL 2006), „Eesti keele seletavast sõnaraamatust” (EKSS), „Eesti õigekeelsussõnaraamat ÕS 2006-st” (ÕS 2006) ja „Võõrsõnade leksikoni” (VL) 8. trüki käsikirjast valiti välja 63 märksõna (neist 52 on tsitaatsõnad ja -väljendid), mille põhjal korraldati häälduskatsed. Küsitleti kahte rühma eesti emakeelega katseisikuid: 15 kõrgharidusega (v.a filoloogiharidusega) inimest ja 15 eesti filoloogi haridusega inimest. Katsete eesmärk oli selgitada, kuidas katsealused tsitaatsõnu hääldavad. Tulemused näitavad, et üsna palju esineb mugandatud hääldamist, inglispäraselt hääldatakse ka teistest keeltest pärit sõnu. Katsed aitavad selgitada tendentse tsitaatsõna häälduses ja seda, kas erandjuhtudel võiks sõnaraamatus esitada peale originaalhäälduse ka eesti mugandhäälduse. Saadud tulemused aitavad otsustada, mis kujul on kõige otstarbekam esitada tsitaatsõnade hääldust eesti ükskeelseis üldkeele sõnaraamatuis (eelkõige võõrsõnade leksikonis, aga ka eesti keele seletavas sõnaraamatus ja õigekeelsussõnaraamatus).

Võtmesõnad: leksikograafia, leksikoloogia, mugandhääldus, võõrsõna, võõrsõnade leksikon

1. Sissejuhatuseks

Eesti keeles on tsitaatsõnad ja -väljendid struktuurivõõruse skaalal kõige võõramad keelendid. „Eesti keele käsiraamatu” järgi kirjutatakse neid „nagu võõrkeeles, kust nad on võetud. Hääldus on võõrkeelelähedane” (EKK: 76). Tuleb mõelda, et öeldu kehtib küll üksnes nende keelendite kohta, mis tulevad ladina tähestikku tarvitavatest keeltest. Tsitaatkeelendid eristatakse muust tekstist teise, nt kursiivkirjaga.

Viimastel aastatel on eestikeelsetes tekstides tsitaatsõnade osatähtsus tunduvalt kasvanud, seetõttu on päevakorda tõusnud küsimus, kuidas neid

ohtralt tarvitatavaid keelendeid hääldatakse. Tiina Leemets (2003: 573) on täheldanud tsitaatsõnade osakaalu suurenemist ka sõnaraamatutes.

Eesti keeles käsitlevad tsitaatsõna mõistet ja hääldusreeglit vaid üksikud grammatikad, samuti ei leia enamiku eesti ükskeelsete sõnaraamatute eessõnadest ega kasutusjuhistest kuigivõrd infot tsitaatsõna ega selle häälduse esituse kohta vastavas teoses. Uurimuse teoreetiline osa keskendubki tsitaatsõna mõiste käsitlemisele eesti keeleteaduses ja sõnaraamatutes.

Otsene vajadus ja huvi uurida tsitaatsõnu ja -väljendeid ning korrastada nende häälduse esitust tekkis võõrsõnade andmebaasi ajakohastamise¹ ja „Võõrsõnade leksikoni” toimetamise käigus 8. trüki tarvis. Samuti tekitas küsimusi asjaolu, et tsitaatsõnade häälduse esitusel eesti ükskeelseis sõnastikes ilmneb mõningaid erinevusi.

2. Tsitaatsõna käsitlesest eesti keeleteaduses

Johannes Aaviku 1933. aastal ilmunud raamat „20 Euroopa keelt” kujutab endast 20 Euroopa keele võõrpärisnimede ning tsitaatsõnade ja -lauseete hääldamise õpetust. Pearõhk on eeskätt võõrnimede häälduse käsitlemisel, kuid näidete hulgas esineb rohkelt ka tsitaatsõnu ja -lauseid. Raamatu lõpus on ladina tsitaatlausete kogu.

Aavik märgib ladinakeelsetel tsitaatsõnadel nii pikka vokaali kui ka rõhku. Ladina tsitaatlausetes Aavik hääldust eraldi ei märgi, vaid paneb pika vokaali tähistamiseks vastava vokaali kohale pikenduskriipsu, rõhku märgib ta akuudiga (´) rõhulise silbi vokaali kohal, nt *currículum vītae, quō vadis?, sīc.* (Aavik 1933).

Aavik leiab, et on põhimõtteline küsimus, millise piirini tuleb eesti keeles järgida võõrnimede originaalhääldust, ja nendib, et võõrnimede hääldamine võib olla teataval määral lihtsustatud – „eestipärastet kompromisshääldamine”. Ta toonitab, et eesti keeles on traditsioon järgida ladina keele hääldusel samu reegleid nagu saksa keeles.

Käesoleva uurimuse seisukohast on olulisemad punktid Aaviku antud hääldusjuhistes järgmised (Aavik 1933).

1. Ladina keele *ae* häälduseks märgib Aavik *ä(ä)*, seda järgib ka ÕS 2006. (Seevastu LES annab *ae* häälduseks *ee*.)

---

¹ Võõrsõnade andmebaasi ajakohastamist on toetanud riiklik programm „Eesti keel ja kultuurimälu”.

2. Prantsuse nimede lõppsilbi häälduseks on Aavik paljudel juhtudel andnud *ää*, nt *Baudelaire* [*bodläär*], tänapäeval tavatsetakse seda pigem *ee*-na hääldada. Prantsuse *ai*, *ei* häälduseks märgib Aavik juhistes: „*ä* poole kalduv *e*”, ent hääldustes on sageli ka *ä*, mõnikord *e* või mõlemad variandid, nt *Saint Hilaire* [*säntileer*, *-läär*].

3. Inglise nimedes eelistab Aavik diftongidele pikki vokaale, osa nimesid on saanud ka kaks hääldust, nt *Taylor* [*teilor*, *teelor*].

Ernst Nurm vaeb eesti keele hääldusküsimusi 1935. aastal, olles seisukohal, et õigele hääldusele pööratakse kooliõpetuses liiga vähe tähelepanu. Käesoleva artikli mõistes tsitaatsõnu Nurm ei käsitle, puudutab aga võõrsõnade hääldust. (Nurm 1935: 185–186)

1936. aastal kordab Johannes Aavik taas, et võõrsõnu, mida tarvita- takse eesti keeles juhuslikult ja mida kasutatakse võõrkeelses kirjaviisis, võiks nimetada *tsitaatsõnadeks* (Aavik 1936).

Erich Raiet kasutab oma 1966. aastal valminud väitekirjas terminit *tsitaatsõna*, viidates Johannes Aavikule (Raiet 1966: 18).

1968. aastal ilmunud Johannes Valgma ja Nikolai R Emmeli „Eesti keele grammatikast” tsitaatsõnade ortograafia, morfoloogia ega häälduse kohta materjali ei leia (Valgma, R Emmel 1968).

Küll aga tarvitab terminit *tsitaatsõna* Valter Tauli 1968. aastal, öel- des: „Kui võõrkeelest pärit sõna tarvitatakse kui sõnavara täieõiguslikku liiget, mitte tsitaatsõnana, siis peaks teda kirjutama sama reegli järgi kui omasõnu” (Tauli 1968: 166). 1972. aastal nimetab Tauli tsitaatväljendeid *võõrkeelseteks väljenditeks*, ent nende hääldusküsimust ta ei puuduta (Tauli 1972: 27).

1993–1995 ilmunud „Eesti keele grammatikast” (EKG I–II) ei leia tsitaatsõnade kohta informatsiooni.

Tsitaatsõna käsitleb Tiiu Erelt oma „Eesti ortograafias”, kus ütleb järgmist: „Tsitaatsõnad ja -väljendid on puhtvõõrkeelsed ning neid kirju- tatakse ja hääldatakse nagu võõrkeeles, kust nad on võetud” (Erelt 1995: 15). „Eesti keele käsiraamatu” järgi hääldatakse tsitaatsõnu „vastava keele kombe kohaselt, mis erineb eesti omast” (EKK: 611) ning „Eesti orto- graafiast” pärit sõnastuses: „Tsitaatsõnad ja -väljendid on puhtvõõrkeelsed ning neid kirjutatakse nagu võõrkeeles, kust nad on võetud. Hääldus on võõrkeelelähedane” (EKK: 76–77).

1999. aastal ilmunud „Maailma kohanimedes” kasutab Peeter Päll termi- nit *tsitaatsõna* võõrnimede ja tsitaatsõnade võrdlemisel (MKN 1999: 9).

Võõrnimesid hääldatakse üldjuhul samuti kui tsitaatsõnugi originaalkeelelähedaselt, seetõttu on tsitaatsõna ja võõrnime häälduse kõrvutus täiesti asjakohane. Samuti kehtivad õigekeelsussõnaraamatute lõpus olevad võõrnimede hääldusjuhised põhimõtteliselt ka tsitaatsõnade kohta, ent seda ei mainita üheski sõnaraamatus.

3. Tsitaatsõnad eesti sõnaraamatutes

Et eesti keele grammatikates pööratakse tsitaatsõnadele suhteliselt vähe tähelepanu, siis on asjakohane vaadelda tsitaatsõnade ja nende häälduse esitust olulisemates eesti ükskeelsetes sõnaraamatutes läbi aegade. Esmalt on vaatluse all võõrsõnastikud, seejärel õigekeelsus- ja seletussõnaraamatud.

3.1. Tsitaatsõnad võõrsõnastikes

Esimesed päris võõrsõnastikud koostasid ja avaldasid Herbert Haljaspõld ja August Voldemar Kõrv.

1930.–1931. a ilmus Herbert Haljaspõllult kõvakaaneliste vihikutena „Võõrsõnade leksikon”. Teos sisaldab hulganisti käesoleva uurimuse mõistes tsitaatsõnu, muust tekstist neid kirjaga ei eristata. Hääldus on seesugustel sõnadel märgitud ümarsulgudesse märksõna järele, selle ette on märgitud lühend *l. (loe)*, nt *agrément (l. agremaan)* (VL 1930–1931: 21).

Häälduse märkimine on üsna ebajärjekindel. Kohati on märgitud vaid kirjpildist erinev häälduse osa, kohati terve hääldus. Üldjuhul on märkimata jäetud saksa ja ladina tsitaatsõnade ning -väljendite hääldus, märgitud on prantsuse ja inglise tsitaatsõnade hääldus. Mõnikord hääldus puudub, ehkki ei lange kirjpildiga kokku, nt pole hääldust märgitud märksõnal *last but not least*, teinekord on märgitud üksnes osa hääldusest, ehkki ka muus osas ei lange kirjpilt hääldusega kokku, nt *le roi est mort, vive le roi (l. lõroa)*. Häälduse märkimisel on kasutatud harilikke eesti kirjatahti. Üldjoontes võib arvata, et on püütud märkida seda osa hääldusest, mis võiks leksikoni kasutajale raskusi valmistada.

1933. aastal ilmunud Haljaspõllu „Väike võõrsõnastik” (VVS) on koostatud samade põhimõtete järgi nagu VL 1930–1931, ent ei sisalda lisana käesoleva uurimuse mõistes tsitaatsõnu. Nendel puhtvõõrkeelsetel

sõnadel, mis teoses sisalduvad, on hääldus märgitud samade põhimõtete järgi kui VLis 1930–1931.

1937. aastal ilmus Haljaspõllult „Suur võõrsõnade leksikon”, mis on 1930.–1931. a. „Võõrsõnade leksikoni” 2., täiendatud trükk². Märksõnastik on suurenenud peamiselt terminite poolest. Tiitellehel on kirjas, et teos sisaldab ligi 35 000 võõrsõna ja „võõrkeelset ütelist ja tarksõna seletuste, päritolumärkmete ja hääldamisreeglitega” (SVL). Tõsiasi, et häälduse kui olulise struktuurielemendi olemasolust antakse teada juba tiitellehel, äratav tähelepanu. Tegu on siiski üksnes häälduse märkimisega märksõna järel ja mitte reeglistikuga. Võrreldes eelmise trükiga on 1937. aasta leksikonis näha trükitehniliste olude paranemist. Häälduse märkimises tähendab see muu hulgas, et on võimalik kirjutada *sh* asemel *š*. Muus on häälduse märkimise põhimõtted samad kui VLis 1930–1931. Üldjuhul antakse hääldusprantsuse, itaalia ja inglise päritolu sõnadel. Puhtvõõrkeelseid märksõnu kursiiviga ei eristata.

1935. aastal ilmus Kõrvi „Õpilase võõrsõnastik”, mis on koostatud „Eesti õigekeelsus-sõnaraamatu”, Haljaspõllu 1930.–1931. a. „Võõrsõnade leksikoni” ja 1933. a. „Väikese võõrsõnastiku” põhjal. Sõnavalikust on välja jäetud spetsiifilisemad sõnad, sest sõnastik on mõeldud õpilastele. Üldjoontes sisaldab Kõrvi „Õpilase võõrsõnastik” üksikuid käesoleva uurimuse mõistes tsitaatsõnu, nt *ex officio*, lühendeid *ibid.* ja *id.* Hääldust ei märgita ning tsitaatmärksõnu muudest märksõnadest ei eristata.

Sõnajärgsetel aastatel olid Eesti-aegsed teatmeteosed keelatud, seetõttu tekkis suur vajadus võõrsõnade kogu järele.

1961. aastal ilmunud Richard Kleisi, Johannes Silveti ja Eduard Vääri „Võõrsõnade leksikoni” eessõnas ega kasutusjuhistes terminit *tsitaatsõna* ei tarvitata, asjakohaseid keelendeid nimetatakse *võõrkeelseteks sõnadeks ja väljenditeks* (VL 1961). Seesugused märksõnad esitatakse kursiivis ja nende hääldus märgitakse juhul, kui see erineb eesti reeglipärasest hääldusest, hääldus antakse kas tervele sõnale või üksnes sõnaosale, mille hääldus erineb kirja-pildist.

1983. a ilmunud „Võõrsõnade leksikoni” 5. trüki eessõnas nimetatakse käesoleva töö mõistes tsitaatsõnu ja -väljendeid *võõrkeelseiks märksõnadeks* ja piirdatakse juhise-ga: „nende hääldamine, niivõrd, kuivõrd see erineb nende kirjakuju-le vastavast eesti hääldamisest, näidatakse nurksulgudes ja kursiivis” (VL 1983: 7).

² Samal aastal ilmus ka 3. trükk nimetuse all „Entsüklopeediline võõrsõnastik”.

2000. a ilmunud 6., uuendatud trüki peatükis „Teadmiseks „Võõrsõnade leksikoni” kasutajale” antakse kasutussoovitusi, käesoleva töö mõistes tsitaatsõnu ja -väljendeid nimetatakse *võõrkeelseteks sõnadeks ja väljenditeks*. Viimaste hääldusjuhistes öeldakse järgmist: „Hääldusmärkidena kasutatakse harilikke kirjatahti. Pikki täishäälikuid märgitakse rõhtkriipsuga tähe peal (nt *credo* [krē-]); ninahäälikuid [nasaale – T. P.] märgitakse tähega *n* hääliku järel sulgudes (nt *façon* [-só(n)])” (VL 2000: 7-8). Huvitav on see, et alates sellest trükist leiab „Võõrsõnade leksikonist” lingvistikaterminiks märgitud *tsitaatsõna* ’võõrkeelne sõna tekstis, mis hrl tõstetakse esile teise kirjaga’ (artiklis „tsitaat”).

Järgmise, 2006. a ilmunud 7., parandatud ja täiendatud trüki hääldusjuhistes ei ole tsitaatsõnade ega nende häälduse kohta midagi lisatud. Miskipärast on välja jäetud seletus nasaalide märkimise kohta. Juhis rõhu tähistamise kohta käib nagu eelmiseги trüki sissejuhatavas peatükis „harilike, eesti õigekirjutuse reeglite kohaselt kirjutatavate” märksõnade kohta, ehkki kehtib ka tsitaatsõnade ja -väljendite kohta: rõhku tähistatakse rõhulise silbi täishääliku järel sirge apostroofiga (VL 2006: 7).

VL 2006 peatükis „Leksikoni kasutajale” on lõik rõhu märkimise kohta ja lause „Võõrkeelsete märksõnade järel on näidatud nurksulgudes ja kursiivkirjas hääldus, niivõrd kui see erineb nende sõnade kirjakujule vastavast hääldusest.”

1999. a ilmunud Tea kirjastuse „Võõrsõnastikus” (VS 1999) kasutusjuhised puuduvad. Sõnastiku lõpus on lisana esitatud ladina tsitaatväljendid, mida nimetatakse *ladina kõnekäändudeks*. Viimastel esitatakse hääldus kaldkriipsude vahel. Häälduses on märgitud rõhk, pikad vokaalid on märgitud kahekordse tähega. Ka sõnastikuosas leidub tsitaatsõnu ja -väljendeid, ent neile ei ole antud hääldust.

3.1.1. Tsitaatsõnad 2006. ja 2012. aasta „Võõrsõnade leksikonis”

2006. aastal ilmunud „Võõrsõnade leksikoni” 7. trükk sisaldab ligi 35 000 märksõna. Tsitaatsõnaartikleid on VL 2006-s kokku 3824, seega üle 10% märksõnade koguarvust, ligi 3000-le neist on märgitud hääldus. Peale tsitaatsõnade on hääldus märgitud ka 3964 märksõnal, mis ei ole tsitaatsõnad, peamiselt on märgitud rõhk.

„Võõrsõnade leksikoni” 8. trüki (ilmub tõenäoliselt 2012) ettevalmistamisel kasutatakse tsitaatkeelendite häälduse toimetamisel vastavate keelte tundjate abi.

VLi 8. trükis väheneb tsitaatmärksõnade hulk selliste keelendite arvelt, millel pole väljendi väärtust ja mis kuuluvad pigem kakskeelsesesse sõnastikku, nt *robe de chambre, car, exhibition*.

Lisatakse tsitaatmärksõnu, mis on eestikeelsetes tekstides kasutust leidnud viimasel ajal, nt *acquis, caffè latte, outlet*.

3.2. Tsitaatsõnad õigekeelsus- ja seletussõnaraamatutes

Õigekeelsussõnaraamatute traditsiooni alustasid „Eesti keele õigekirjutuse-sõnaraamat” (EKÕS, 1918) ja „Eesti õigekeelsuse-sõnaraamat” (I–III, 1925–1937), milles leidub ka võõrsõnu.

„Eesti õigekeelsuse-sõnaraamatus” (EÕS) antakse käesoleva artikli mõistes tsitaatsõnad (nt *crescendo*) harilikus kirjas ja ilma häälduseta. Mitmed tsitaatsõnad esitatakse nurksulgudes ja nende juurest juhatatakse vaatama mugandit, nt [café] vt. kafee, kohvik. Elmar Muugi 1946. a³ ilmunud „Väikese õigekeelsussõnaraamatu” tähtsamates õigekirjutusjuhistes on kirjas: „Eesti kirjaviisi jäetakse üle kandmata ka võõrkeelsed kõnekäänud, näit.: *de facto, ex officio, à la fourchette, all right, trade mark* jne., samuti rahvusvahelised muusikalised noodinimetused ning ettekandeviisijuhted: *do, re, mi, .. allegro ..*” (VÕS 1946: 17). Nimeetatud sõnadest on märksõnadena sõnaraamatus sees *do, re, mi*, mis on sõnastikuosas esitatud püstkirjas. Hääldusest kasutusjuhistes ei räägita. Kohanimede hääldus antakse nurksulgudes.

1948. aastal ilmunud „Suure õigekeelsus-sõnaraamatu” 1. vihiku kasutusjuhistes öeldakse võõrnimede häälduse kohta, et see antakse kursiivkirjas ja sulgudes. Tsitaatsõnu nimetatakse „sõnadeks, mis ei kuulu otseselt eesti sõnavarasse, kuid on siiski erialaste terminitena või rahvusvaheliste väljenditena meil tuntud” (SÕS 1948: 11). Sealsamas räägitakse ka „võõrkeelsetest kursiiviga märgitud sõnadest”, mille puhul tuleb tarvitada lisamärke vastava keele ortograafia kohaselt. Seesugused märksõnad antakse SÕSis kursiivkirjas, nt *andante*. Nendel sõnadel esitatakse hääldus juhul, kui see erineb kiriapildist, nt *accelerando* [*atšelera'ndo*].

1976. a ÕSi aluseks on täiendatud ja ümbertöötatud 1960. a ÕS. Pidades silmas mahtu, jäeti muu hulgas välja ka haruldasemaid võõrsõnu. Käesoleva uurimuse mõistes tsitaatsõnu nimetatakse *võõrkeelseteks kursiiviga märgitud sõnadeks* (ÕS 1976: 9) ja *puhtvõõrkeelseteks väljenditeks*

³ VÕSi 1. trükk ilmus 1933. aastal.

(ÕS 1976: 875). 1976. a ÕSi sõnastikuossa on lisatud märksõna *tsitaatsõna* koos valdkonnamärgendiga.

ÕS 1976 annab raamatu lõpus asuvas lisas põhjalikud teiskeelsete nimede hääldusjuhised (ÕS 1976: 903), ent tsitaatsõnade hääldust ei puudutata. Sõnaraamatu sõnastikuosas märgitakse tsitaatsõnade hääldus märksõna järel nurksulgudes.

1999. a ilmunud õigekeelsussõnaraamat (ÕS 1999) annab teiskeelsete nimede hääldamise juhised raamatu lõpus (samuti kui eelnevad ÕS 1960 ja ÕS 1976 ning järgnev ÕS 2006). Ka teksti sisu on peamiselt sama, kadunud on vaid lõik tendentsi kohta hääldada võõrnimesid osaliselt või täiesti kirja pildi järgi. Tsitaatsõnu ega nende hääldust ÕS 1999 (ega ka ÕS 2006) kasutusjuhistes eraldi ei käsitle. Küll on mõlema sõnaraamatu sõnastikuosas antud märksõna *tsitaatsõna* koos seletusega 'keeleteaduses: võõrkeelne sõna eestikeelses tekstis, nt *show, de facto*'. Võrreldes ÕS 1999-ga sisaldab 2006. a ÕS 23 uut tsitaatsõna, nt *baguette, caffè latte, croissant, hot dog, management, slogan*. Hääldus esitatakse ÕS 1999-s ja ÕS 2006-s noolsulgudes. Häälduse esitus on mõnevõrra ebahütlane: kord antakse üksnes kirja pildist erinev hääldusosa (nt *pardon* <-doon>), kord kogu märksõna hääldus (nt *opus citatum* <opus tsitaatum>).

1988. aastal ilmunud „Eesti kirjakeele seletussõnaraamatu” I köite 1. vihikus on sõnaraamatu ülesehituse peatükis kasutatud terminit *tsitaatsõna* ja öeldud järgmist: „Märksõna juurde kuuluv ainek on eri laadi märksõnade puhul erinev; üldiselt on see esitatud järgmiselt: 1) tarbe korral (näit. tsitaatsõnade puhul) hääldus (püstkirjas, nurksulgudes) ..” (EKKSS I,1: 23), „nurksulgudes on .. vajaduse korral lisatud hääldus (eriti tsitaatsõnade puhul)” (*ibid.*: 13). Sõnaraamat esitab märksõnadena lingvistikaterminid *tsitaatlaen* 'võõrkeelne sõna v. väljend tekstis' ja *tsitaatsõna* 'võõrkeelne sõna tekstis' (EKKSS VI,2).

Ka „Eesti keele seletava sõnaraamatu” (2009) eessõnas kasutatakse terminit *tsitaatsõna* ja märgitakse seoses sellega järgmist: „Valikuliselt on sõnaraamatus esitatud .. tsitaatsõnu (*anno, talk show*).” Tsitaatsõnade hääldusest räägitakse seoses häälduse esitusega üldiselt EKSSis: „Hääldus on esitatud tarbe korral, enamasti tsitaatsõnade puhul, aga ka mõnede lühendite puhul. Hääldus on antud püstkirjas ja nurksulgudes, näiteks *yuppie* [japi], CV [tsee-vee]” (EKSS: 9).

Kokkuvõtteks võib öelda, et tsitaatsõnade vormistamine sõnaraamatus kursiivkirjas sai alguse hiljemalt 1948. aasta SÕSis. *Tsitaatsõnadeks*

nimetas võõrkeelseid sõnu ja väljendeid Johannes Aavik juba 1936. aastal, Erich Raiet toetas selle termini kasutamist (1966). Edasi leiab nimetatud termin käsitlemist Tiiu Ereli „Eesti ortograafias” (1995 ja järgmised trükid, peale *tsitaatsõna* ka *tsitaatväljend*), Mati Ereli, Tiiu Ereli ja Kristiina Rossi „Eesti keele käsiraamatus” (1997 ja järgmised trükid) ning Peeter Pälli „Maaailma kohanimedes” (1999). Sõnaraamatu kasutusjuhistesse jõudis *tsitaatsõna* esimest korda 1988. aastal (EKKSS I,1) ning sõnaraamatu sõnastikuossa 1976. aastal (ÕS 1976).

4. Häälduksatsed

Tsitaatsõnade häälduks uurimiseks on üks võimalus teha katsed. Käesolevate katsete eesmärk oli selgitada, kas keelekasutajad järgivad oma hääldukses sõnastikesse märgitud hääldukskuju, ja selle põhjal otsustada, milline on kõige otstarbekam ja kasutajasõbralikum häälduks esituse viis eesti ükskeelse sõnaraamatus.

Katsete jaoks valisin välja 63 märksõna, mida palusin katsealustel hääldata. Põhiosa neist (52 märksõna) olid tsitaatsõnad ja -väljendid, 2 suurtähtlühendid, mida kirjutatakse nii kursiivis kui ka püstkirjas (loendis püstkirjas). Lisaks olid loendis lihtsama häälduksuga võõrsõnad ja võõrsõnaühendid (esitatud püstkirjas), mille puhul võis eeldada, et katseisik tuleb nende häälduksuga toime, ja mis seetõttu olid mõeldud katsealusele keerukamate häälduks vahel puhkuseks ja tähelepanu taaskoondamiseks. Osa seesuguste sõnade ja sõnaühendite (*aadress*, *Newfoundlandi koer*, *šokolaad*, *zooloogia*) häälduks oli võimalik ka uurida.

Põhiosa, 52 märksõna olid eestikeelsetes tekstides kasutatavad muanemata võõrsõnad, mida kirjutatakse tsitaatsõnadena ja reegli järgi hääldatakse originaalilähedaselt (loendis kursiivkirjas).

Sõnad võeti ÕS 2006-st, VL 2006-st, EKSSist ja VLi 8. trüki käsikirjast. Valik tehti sõnade hulgast, mille häälduks on eri allikates isemoodi märgitud, ei vasta selle keele häälduksule, kust sõna tuleb, või on tekitanud muid küsimusi.

Katses osales kaks eesti emakeelega katseisikute rühma. Esimesse rühma kuulus 15 kõrgharidusega isikut (v.a filoloogid) ja teise rühma 15 eesti filoologi.

Esimese, mittefiloologide rühma keskmine vanus oli 38 aastat. Hariduselt kuulusid sellesse rühma politoloog, bibliograaf, ajaloolased,

sotsioloog, majandusteadlane, kehakultuurlane, bioloogid, geoloogid, ökoloogid, keemik. Neljal neist oli teadusmagistri- ja neljal doktorikraad. Ametilt olid vastajad riigikogu liige, minister, turundusspetsialist, riigiametite töötajad, Tallinna ülikooli teadurid ja professorid.

Teise, eesti filoloogide rühma keskmine vanus oli 34 aastat. Ametilt olid vastajad riigiametnik, teadusajakirja toimetajad ja peatoimetaja, eesti keele ja kirjanduse õpetaja, Tartu ülikooli magistrandid ning eesti ja üldkeeleteaduse instituudi töötajad. Neist üks oli magistri- ja üks doktorikraadiga, viis magistriõppes olevad bakalaureused.

Katsealustel paluti lugeda oma tavapärasel viisil 63 loendis olevat sõna ja öeldi, et tegemist on eestikeelsetes tekstides esinevate tsitaatsõnadega. Paluti ette kujutada situatsiooni, et loetakse kellelegi ette eestikeelset ajaleheteksti. Vastused salvestati. Katsed tehti juulist 2009 kuni märtsini 2010.

Sõnad esinesid loendis iga katseisiku jaoks eri järjekorras (et vältida järjest loetavate sõnade häälde vastastikust mõju ja selle tõttu analüüsi vea tekkimist). Enne sõna hääldeamist tuli öelda selle järjenumber ja *sõna*, nt *esimene sõna – aadress, viiekümne viies sõna – tequila*.

Keelekasutaja tegelikult spontaanses häälde ilmnevate tendentside väljaselgitamiseks tehti analüüs. Selleks kanti salvestusest litereeritud häälde tabelisse. Seejärel analüüsisin häälde, võrreldes katsealuste häälde omavahel ja vastava sõna hääldega sõnastikes ning kirjeldasin huvitavamaid tendentse.

Litereerimisel tarvitati VLi 8. trükis kasutusele võetavat⁴ uut häälde märkimise süsteemi⁵ (vt Paet 2010). Litereeriti kuulmise järgi, salvestuse kõnelainet litereerimisel ei uuritud, v.a juhul, kui oli vaja selgitada helilisust või helitust. Viimasel juhul kasutasin programmi PRAAT (Boersma, Weenink 2007).

---

⁴ Käesoleva artikli toimetamise ajaks on otsustatud siin kirjeldatud häälde märkimise süsteemi VLi 8. trüki jaoks mõnevõrra muuta.

⁵ Rõhku märgitakse selles sõna rõhulise silbi esimese vokaali peal: ´ (akuut) märgib II-vältelist (kerget) rõhusilpi: [a kapélla], ` (graavis) III-vältelist (rasket) silpi: [opèer].

5. Analüüs ja tulemused

Käesoleva artikli mahtu silmas pidades käsitletakse üksnes mõningaid enam huvi pakkuvaid märksõnu (katsetest põhjalikumalt vt Paet 2010).

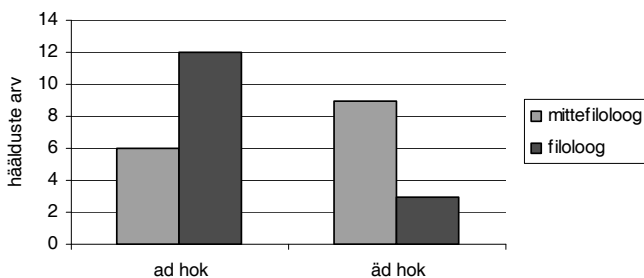
1. *ad hoc* (ladina)

Selle tsitaatväljendi puhul oli eesmärk uurida vokaali pikkust, kuna ÕS ja VL märgivad seda erinevalt: ÕS 2006 *ad hook*, VL 2006 *ad hok*.

Katses selgus, et pika *o*-ga ei häälda seda tsitaatväljendit ükski katsealune. Samas ilmnes huvitav tendents: nimelt hääldas esimesest rühmast (mittefiloloogid) üheksa isikut *äd hok*, teisest rühmast (filoloogid) hääldas nii kolm katseisikut.

Väljend *ad hoc* on sageli kasutusel ka ingliskeelsetes teadustekstides ja inglispärase häälduse ülekaalu võis mõjutada see, et (esimese rühma) katsealuste hulgas oli palju teadlasi. (Vt joonis 1.)

VLi 8. trükis esitatakse hääldus kujul *ad hok*.

Joonis 1. Tsitaatväljendi *ad hoc* hääldus

2. *buffet* (prantsuse, VL 2006-s päritolukeel märkimata)

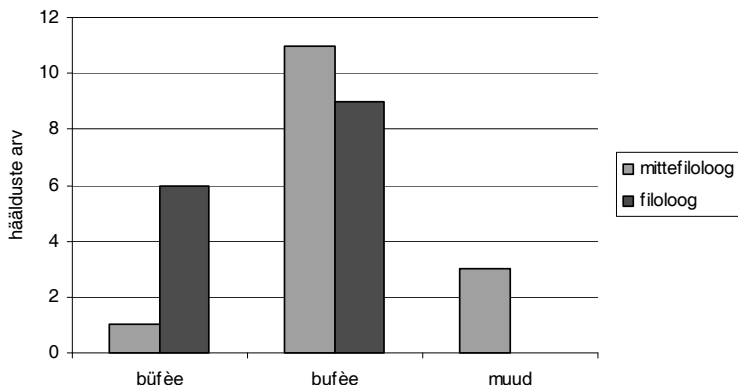
Eesmärk oli teada saada, kas katsealused hääldavad seda eesti- või originaalipäraselt. Sõnaraamatud esitavad häälduse järgmiselt: ÕS 2006 *büfee*, VL *büffe'*, EKSS *büfee*.

Esimesest, mittefiloloogide rühmast hääldas originaalipäraselt *büfèe* üks katseisik. Hääldust *büfèe* oli 11 korral, üks kord hääldati *büfèi*, mugandhääldust *büfet* ja *pühvet* oli kumbagi ühel korral. Teisest, filoloogide rühmast hääldas kuus isikut originaalipäraselt *büfèe*. Ülejäänud üheksal juhul oli hääldus *büfèe*. (Vt joonis 2.)

Ilmselt võiks kaaluda kasutusele võtta mugand *büfee*, mille asemel on keelekorraldus seni üldjuhul eelistanud tsitaatkeelendit *buffet* või väljendit

Rootsi laud. Võrgu-uuringud näitavad, et tegelikus kasutuses on sõna *bufee* üsna sage (Google). Keelenõuande andmebaasist ilmneb, et 11 küsimuse-vastuse hulgas mugandi *bufee* kohta on kahel korral keelenõuandja möönnud sellise mugandi võimalikkust.

VLi 8. trükk esitab häälduse *büfëe*.

Joonis 2. Tsitaatsõna *buffet* hääldus

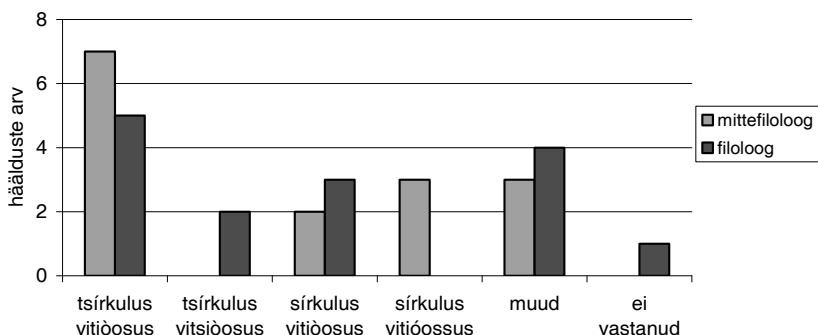
3. *circulus vitiosus* (ladina)

Eesmärk oli uurida, kuidas hääldatakse seda ladina päritolu tsitaatkeelendit. Sõnaraamatud esitavad häälduse järgmiselt: ÕS 2006 *tsirkulus vitsioosus*, VL 2006 *tsi' rku- -tsiõ'-*, EKSS *tsirku- tsioo-*.

Esimese, mittefiloloogide rühma katseisikud hääldasid seitsmel korral *tsirkulus vitiõosus*, kahel korral *sirkulus vitiõosus*, kolmel korral *sirkulus vitiõosus*, ülejäänud hääldused olid *sirkulus visõotius*, *kurrikulus vitiõosus*, *kirkulus vitiõosus*. Täiesti originaalikoahaselt ei hääldanud ükski esimese rühma katsealune.

Teisest, filoloogide rühmast hääldas kaks katseisikut täiesti originaalikoahaselt *tsirkulus vitsiõosus*, viis hääldas *tsirkulus vitiõosus*. Kolm isikut hääldas *sirkulus vitiõosus*, üks jättis hääldamata, ülejäänud hääldused olid *sõ ökölös vitiõosus*, *tsirkulus vitiõosus* ja *tsirkulus viitioosus*, *kirkulus vitiõosus*. (Vt joonis 3.)

VLi 8. trükk annab häälduse kujul *tsirkulus vitsiõosus*.

Joonis 3. Tsitaatväljendi *circulus vitiosus* hääldus

4. *gigolo* (prantsuse)

Selle sõna puhul oli eesmärk uurida, kas katsealused kasutavad originaalipärast (prantsuse keele) hääldust, mõnesse sõnastikku märgitud itaalia keele hääldust või hoopis mugandhääldust.

Sõnaraamatud esitavad häälduse järgmiselt: ÕS 2006 *džigolo*, VL 2006 *ži'* -, EKSS *džigolo*. Kõik nimetatud allikad esitavad selle märksõna tsitaatsõnana.

Põhjus, miks hääldused allikati erinevad, on päritolukeel. Nimelt märgib ÕS päritolukeeleks itaalia, EKSS päritolukeelt ei esita, kuid järelikult (häälduse põhjal otsustades) peab samuti nagu ÕS selleks itaalia keelt. VL annab päritolukeeleks prantsuse.

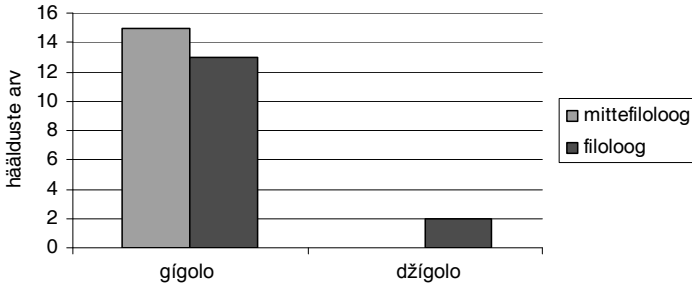
Prantsuse keeles hääldatakse see sõna *žigolo* (RC). Rõhk on prantsuse sõnades viimasel silbil.

Katsete tulemustest selgus, et valdav hääldus on *gigolo*. Mittefiloloogide rühmast hääldasid kõik katseisikud *gigolo*. Filoloogide rühmast hääldas 13 isikut *gigolo* ja kaks *džigolo*.

Seega ei hääldanud ükski 30 katsealusest seda tsitaatsõna prantsuspäraselt ja vaid kaks filoogi pidas seda tsitaatsõnaks. Suurem osa katseisikuid pidas sõna mugandiks ega pööranud tähelepanu isegi kursiivkirjapildile. (Vt joonis 4.)

dž-algulist hääldust VLi 8. trükki ei lisata, sest itaalia keelde on sõna tulnud prantsuse keelest (Zingarelli 1991). Itaalia keele märkimine päritolukeeleks on olnud ekslik.

VLi 8. trükis esitatakse märksõna *gigolo* juures prantsuse hääldus *žigolò* ning mugandhääldus *gigolo*. Samuti lisatakse VLi uue trüki märksõnastikku mugand *gigolo* püstkirjas.

Joonis 4. Tsitaatsõna *gigolo* hääldus

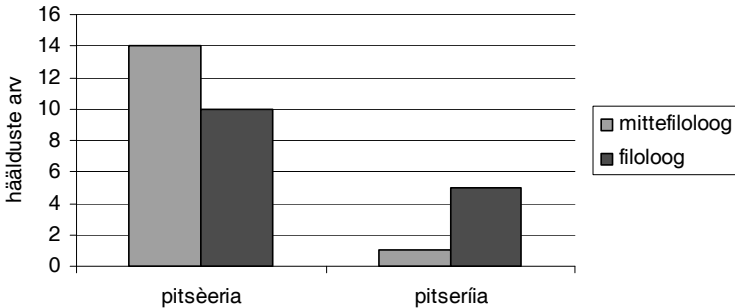
5. *pizzeria* (itaalia)

Selle sõna puhul oli eesmärk uurida rõhku. Sõnaraamatud esitavad häälduse järgmiselt: ÕS 2006 *pitseeria*, VL 2006 *-tseri'a*, EKSSis märksõna puudub.

Katsed näitasid, et esimesest rühmast hääldas 14 katseisikut *pitsèeria* ja üks *pitseriia*. Teisest rühmast hääldas kümme katsealust *pitsèeria* ja viis *pitseriia*.

Seega, filoloogide hulgas oli pisut rohkem neid, kes hääldas originaalipäraselt. (Vt joonis 5.) Rõhu ettepoole nihkumine on täiesti mõistetav tendents eesti keelekasutaja häälduses.

VLi 8. trükk esitab häälduse *pitseriia*.

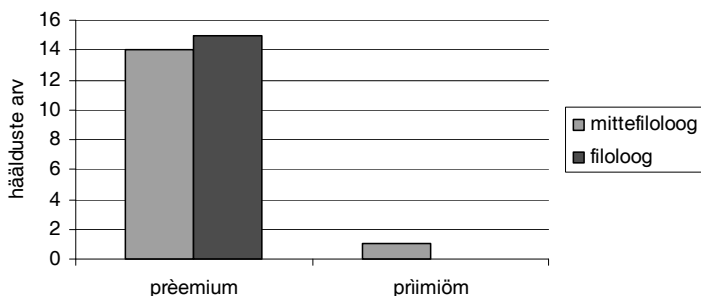

Joonis 5. Tsitaatsõna *pizzeria* hääldus

6. *premium* (inglise)

Selle sõna puhul oli eesmärk uurida, kas katseisikud hääldavad nii, nagu ÕS 2006-s märgitud, või mugandatult *prèemium*. ÕS 2006 esitab häälduse *priimiöm*, VL 2006-s ja EKSSis märksõna puudub.

Esimese rühma katseisikuist (mittefiloloogid) hääldas 14 *prèemium* ja üks *prìimiöm*. Teisest rühmast (filoloogid) hääldasid kõik 15 mugandatult *prèemium*. (Vt joonis 6.) VLi 8. trükk esitab originaalhäälduse *prìimiöm* ja mugandhäälduse *prèemium*.

Joonis 6. Tsitaatsõna *premium* hääldus

7. *puzzle* (inglise)

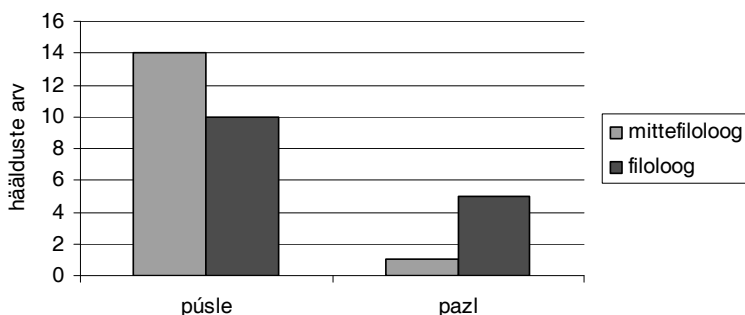
Selle sõna puhul oli eesmärk välja selgitada, kas katsealused hääldavad seda originaalipäraselt *pazl* või mugandatult *púsle*.

ÕS 2006 ja VL 2006 esitavad häälduse *pazl*, EKSSis märksõnana puudub.

Katse tulemusel selgus, et esimesest rühmast hääldas 14 isikut *púsle* ja üks *pazl*. Teine rühm hääldas kümnel korral *púsle* ja viiel korral *pazl*.

Seega kasutasid filoloogid pisut enam originaalhääldust kui mittefiloloogid, ent enamik kasutas siiski mugandhääldust. (Vt joonis 7.)

VLi 8. trükk esitab tsitaatmärksõna *puzzle* viitemärksõnana, juhtides sellelt mugandile *pusle*.

Joonis 7. Tsitaatsõna *puzzle* hääldus

8. *thriller* (inglise)

Kuivõrd hääldus sõnaraamatuti erineb, oli selle sõna puhul eesmärk uurida, kas katsealused hääldavad originaalipäraselt või mugandatult.

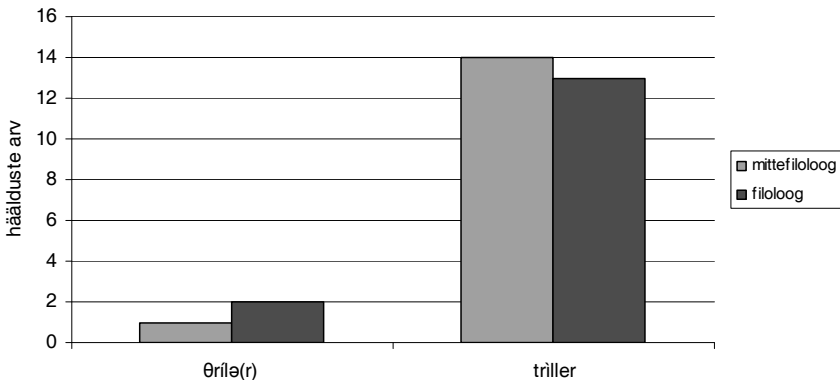
Sõnaraamatud esitavad häälduse järgmiselt: ÕS 2006 *triller*, VL 2006 -*ilö*, EKSSis hääldus puudub.

Katse tulemused näitavad, et esimesest rühmast (mittefiloloogid) hääldas originaalipäraselt *θrilə(r)* üks katseisik ja teisest rühmast (filoloogid) kaks. Ülejäänud hääldasid mugandatult *triller*.

„*Thriller* on jäänud tsitaatsõnaks, kuigi suulises kõnes olen kohanud seda ka kujul *triller*,” kirjutab Tiina Leemets 2002. aastal (Leemets 2002). ÕS 2006-s on *thriller* antud nii tsitaatsõnana kui ka juba mugandkujul *triller* ning lisatud on tähendus 'põnevik' varasemale muusika valdkonna tähendusele.

Ilmselt on sõna praeguseks mugandina nii omaseks saanud, et selle esitamise korral tsitaatsõnana jäetakse kursiivkiri tähelepanuta ja hääldatakse mugandatult. (Vt joonis 8.)

VLi 8. trükk annab homonüümse märksõna tähendusega 'põnevik' ja häälduse kujul *θrilə(r)*. Märksõnalt viidatakse noolega mugandile *triller*. (Noolega viidatakse VLi 8. trükis ebasoovitavalt vormilt soovitatavale.)

Joonis 8. Tsitaatsõna *thriller* hääldus

6. Järeldused

Tsitaatsõnadega seonduvat kajastatakse nii eesti teaduskirjanduses, sõnaraamatute eessõnades kui ka grammatikates napilt ja peamiselt ortograafia seisukohast. Erand on 1933. aastal ilmunud Johannes Aaviku käsitlus 20 Euroopa keele hääldusest.

Eesti õigekeelsussõnaraamatud annavad üksikasjalikke koha- ja isikunimede hääldusjuhiseid keelte kaupa, samas kui isegi ei maini tsitaatsõnade hääldust. Tsitaatsõnade häälduse teemat kohtab pärast Aavikut haruharva, „Eesti ortograafias” ja „Eesti keele käsiraamatus” õpetatakse, et tsitaatsõnu hääldatakse päritolukeele reeglite järgi.

Teiskeelsete sõnaraamatute eessõnades ja kasutusjuhistes pööratakse tsitaatsõnale siiski rohkem tähelepanu kui eesti sõnaraamatute sissejuhatavates osades (vt Paet 2010).

Katsete tulemustest selgus, et kõige vähem osati hääldada prantsuse tsitaatsõnu ja -väljendeid, filoloogid hääldasid neid oluliselt originaalilähedasemalt kui mittefiloloogid. See tulemus on ka ootuspärane, sest prantsuse keelt oldi kõige vähem õppinud ja prantsuse hääldus erineb kõige rohkem kirja-pildist. Üllatavalt vähe erines ladina keelt uusladina hääldusega hääldanud mittefiloloogide ja filoloogide protsent. Erinevalt muu kõrgharidusega katseisikutest olid kõik eesti filoloogid ladina keelt õppinud.

Kõige rohkem osati hääldada inglise sõnu. Neid hääldasid nii filoloogid kui ka mittefiloloogid ühteviisi originaalipäraselt (vt Paet 2010: 31). Samas kiputi inglise sõnu eestipärase mugandhääldusega hääldama.

Käesoleva uurimuse eesmärk ei olnud niivõrd püüd luua tsitaatsõnadele mugandhääldusi, lähtudes katsealuste hääldustest, kuivõrd näidata, et keeletarvitajal on tsitaatsõnade hääldusega probleeme ja et sõnaraamatute koostamisel peaks tsitaatsõnade hääldusele enam tähelepanu pöörama. Eesti sõnaraamatutes esineb tsitaatsõnade häälduste esitusele ka ebaühtlust ja vigu, mis kipuvad korduma sõnaraamatust sõnaraamatusse, sest sageli võetakse hääldusi teistest sõnaraamatutest automaatselt üle (nt sõna *gigolo* ekslik itaalia päritolu ja selle tõttu vale häälduse märkimine).

Alates 1990ndate algusest on valdav inglise keele tugev mõju, see kestab praeguseni ja pole täheldatav mitte üksnes sõnavaras ja semantikas, vaid ka häälduses.

Kindlasti ei saa mõistlikuks pidada selliste sõnade nagu *premium* või *pizzeria* mugandamist, sest selle järele puudub tegelik vajadus. Keele-

korraldajad soovivad *pizzeria* asemele *pitsabaari*, *pitsarestorani* ning *premium*'i asemele *esindus-*, *kvaliteet-*, *eliit-*.

Mugandada on otstarbekas sõna *gigolo*, VLi 8. trükk esitabki selle mugandkujul.

ÕS 2006 tsitaatsõnade häälduse esitus on mõnevõrra ebajärjekindel, taotledes kord ülimat originaalipärasust (*ecstasy*, *premium*), teine kord vastates aga rohkem kirjapildile (*pizzeria*, *thriller*, *art management*).

ÕS 2006 ja EKSS esitavad mitme sõna puhul sama häälduse, erinedes sellega VL 2006-st, vrd nt *ad hoc*, *au pair*, *chargé d'affaires*, *fair play*, *gigolo*.

Arusaadavalt ei saa siiski üksnes ja alati VLi 8. trüki häälduse esitamisel arvestada katsealuste hääldust. Näiteks hoolimata sellest, et sõna *gigolo* ei hääldanud ükski katsealune prantsuse hääldusega, märgitakse see VLi 8. trükis asjakohase tsitaatsõna häälduseks.

VLi 8. trükis esitatakse alati esikohal reeglikohane originaalhääldus. Kuna katsetest selgus, et enamik katsealuseid hääldab sõna *gigolo* mugandatult, lisatakse ka mugandhääldus. Samuti esitatakse märksõna mugandina. Mõnel juhul ei saa siiski arvestada katsealuste hääldusega, vaid tuleb teha järeldus, et asjaomase keele hääldusega on raskusi. (Nt ladina tsitaatväljendi *circulus vitiosus* hääldusega sai hakkama vaid kaks eesti filoloog.)

Kuna võõrsõnastiku üks ülesandeid on õpetada ka õiget hääldust, siis tuleb suhtuda mugandhäälduse esitusse siiski ettevaatlikult.

Mugandhääldust saab mõnel juhul lubada, kui see vastab eesti fonoloogilisele süsteemile. Kaks häälduskuju, millest üks on muganenum, on esitanud juba Aavik 1933. aastal (vt Paet 2010: 7).

Häälduse märkimine sõnaraamatusse võib osutuda keerukaks ja jääb paratamatult mingil määral subjektiivseks, olenedes toimetaja asjakohasest arusaamadest, võõrkeelte oskusest ja paljust muust (vrd Hartmann 2000). Reegel, mille järgi tuleb tsitaatsõnu hääldada selle keele reeglite kohaselt ja lähedaselt, kust sõna tuleb, jätab ikkagi tõlgendusvabaduse – kui lähedaselt siis ikkagi tuleb hääldada ja kui täpselt hääldust märkida? Ka ei saa asjaomase keele hääldusreegleid alati otse rakendada eesti keeles, vaid tuleb arvestada eesti keele häälduse ja grammatika võimalusi ning traditsiooni.

Sõnaraamatute koostajad ja toimetajad peaksid püüdlema selle poole, et anda hääldus, mis on võimalikult originaalilähedane, ent kasutajale

võimalikult arusaadav. Ka peaks sõnaraamat (nii nagu ta sisaldab selgitusi muude sõnaraamatu koostamise põhimõtete ja märksõnartikli osade kohta) sisaldama selgitusi selle kohta, mis süsteemi tsitaatsõnade ja -väljendite häälduse märkimiseks kasutatakse.

Eri keeltest pärinevate võõrapärase hääldusega sõnade järjest ja ilma kontekstita lugemine ning hääldamine ei ole kindlasti autentne situatsioon. Kui inimene on häälestunud ühele keelele, siis on tal arvatavasti raske seejärel kohe öelda teisest keelest pärit sõna või lauset.

Ometi annab selline eri keeltest pärinevate sõnade järjest ja ilma kontekstita hääldamine siiski ülevaate mõnesugustest tendentsidest kõrgharitud, eesti emakeelega keelekasutaja tsitaatsõnahäälduses.

6. Kokkuvõte

Tsitaatsõnade häälduse kohta keelte kaupa võib öelda järgmist.

Ladina päritolu tsitaatsõnu ja -väljendeid oli häälduskatsete sõnaloendis 12. Nende häälduses oli vaatluse all rõhk, vokaali pikkus ning tähtede ja täheühendite *c*, *ti*, *ae*, *q* hääldus. Käesolevas analüüsis loetakse originaalhäälduseks uusladina, mitte klassikalise ladina keele hääldust.

Eriti keeruliseks osutus katsealustele traditsioonilise ladina vokaalipikkusega hääldamine: *opus citatum*, *persona non grata* ja *sic!* ei hääldanud nn traditsioonilise uusladina hääldusega ükski katseisik kummastki rühmast (*opus* hääldati pika *o*-ga, *non* lühikese *o*-ga ja *sic* lühikese *i*-ga) (vt Paet 2010: 92).

Nagu nt prantsuse sõnu, nii hääldati ka ladina sõnu (nt *ad hoc*, *circulus vitiosus*) kohati inglispäraselt.

Mittefiloloogid hääldasid keskmiselt 32% ladina tsitaatsõnadest ja -väljenditest nn traditsioonilise uusladina hääldusega. Filoloogid hääldasid 39% ladina tsitaatsõnadest ja -väljenditest nn traditsioonilise uusladina hääldusega. Tuleb märkida, et kõik filoloogid olid õppinud ladina keelt, enamik mittefilolooge ei olnud.

Inglise päritolu tsitaatsõnu ja -väljendeid oli häälduskatsete sõnaloendis 18.

Mõlemad rühmad hääldasid keskmiselt 64% inglise sõnadest originaalipäraselt.

Märkimisväärne on tendents, et ehkki suur hulk katseisikuid hääldas mitteinglise sõnu inglispäraselt, hääldas enamik katseisikuid seevastu

inglise tsitaatsõnu hoopis eestipäraselt, nt *premium* (1. rühm u 93%, 2. rühm 86%), *puzzle* (1. rühm 93%, 2. rühm 67%), *thriller* (1. rühm 93%, 2. rühm 86%).

Võib üsna kindlalt väita, et kui tsitaatsõnaga paralleelselt on käibel mugand, siis hääldatakse ka tsitaatsõna mugandatult (nt *thriller*, *puzzle*).

Prantsuse sõnu oli häälduskatsete sõnaloendis 13.

Mittefiloloogide rühm hääldas prantsuse sõnadest 21% originaalipäraselt, filoloogide rühm hääldas neist 43% originaalipäraselt.

Prantsuse sõnadest hääldati sõnu *au pair*, *buffet*, *chargé d'affaires*, *enfant terrible*, *grand prix* kohati inglise hääldusega.

Peale ladina ja prantsuse päritolu sõnade hääldati mugandatult või inglispäraselt ka itaalia sõnu, nt *pizzeria*, *lamentabile*.

Kui ladina ja prantsuse päritolu keelendite puhul oli sõnaraamatule vastavat hääldust suhteliselt vähe peamiselt seepärast, et ei osatud hääldada, siis inglise keelendite puhul peamiselt seepärast, et domineeris eestipärane mugandhääldus.

VLI 8. trükis antakse mugandhääldus seitsmel häälduskatsetes uuritud sõnal ja sõnaühendil. Need on *catering*, *fair play*, *gigolo*, *incognito*, *mezzo piano*, *performance*, *premium*.

Mõnel märksõnal (*casting*, *crêperie*, *ecstasy*, *musical*, *performance*, *slogan*) korrigeeritakse originaalhäälduse esitust (vt Paet 2010).

Mugandina otsustati VLI 8. trükki lisada sõna *gigolo*. Tsitaatsõnad *puzzle* ja *thriller* otsustati jätta üksnes viitemärksõnadeks, millelt juhataakse noolega mugandkuju juurde.

Kirjandus

Aavik, Johannes 1936. Eesti õigekeelsuse õpik ja grammatika. Noor-Eesti Kirjastus Tartus.

Aavik, Johannes 1933 = Johannes Aavik 2005. 20 Euroopa keelt. Toim. Helgi Vihma. Tallinn: Johannes Aaviku Selts.

EKG I-II = Mati Ereht, Reet Kasik, Helle Metslang, Henno Rajandi, Kristiina Ross, Henn Saari, Kaja Tael, Silvi Vare 1995, 1993. Eesti keele grammatika. I. Morfoloogia. Sõnamoodustus. II. Süntaks. Lisa: kiri. Trükki toimetanud Mati Ereht peatoimetajana, Tiiu Ereht, Henn Saari ja Ülle Viks. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Eesti Keele Instituut (Keele ja Kirjanduse Instituut).

- EKK** = Mati Erelt, Tiiu Erelt, Kristiina Ross 2007. Eesti keele käsiraamat. Kolmas, täiendatud trükk. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- EKKSS I,1** = Eesti kirjakeele seletussõnaraamat. I köide (A–J), 1. vihik (A–bakhantlik), 1988. Erich Raiet (peatoim.), Rudolf Karelson (toim.), Leena Kiivit, Ilse Kont (toim.), Helga Laanpere, Tiina Lias, Arnold Pikamäe (toim.), Valve Põlma (toim.) ja Feliks Vakk. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut. Tallinn: Valgus.
- EKKSS VI,2** = Eesti kirjakeele seletussõnaraamat. VI köide (T–V), 2. vihik (tinakatk–tundlus), 2002. Peatoim. Rudolf Karelson, Leidi Veskis ja Mai Tiits. Eesti Keele Instituut. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- EKSS** = Eesti keele seletav sõnaraamat. 1–6, 2009. „Eesti kirjakeele seletussõnaraamatu” 2., täiendatud ja parandatud trükk. Toim. Margit Langemets, Mai Tiits, Tiia Valdre, Leidi Veskis, Ülle Viks, Piret Voll. Eesti Keele Instituut. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- EKÕS** = Eesti keele õigekirjutuse-sõnaraamat. 1918. Eesti Kirjanduse Seltsi väljaanne. Tallinn: K.-Ü. „Rahvaulikooli” kirjastus.
- Erelt, Tiiu 1995.** Eesti ortograafia. [Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus].
- EÕS** = Eesti õigekeelsuse-sõnaraamat. I–III, 1925–1937. „Eesti keele õigekirjutuse-sõnaraamatu” II täiendatud ja parandatud trükk. Tartu: Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus.
- Hartman, James 2000.** Dictionary pronunciations: mine or their or yours? – *American Speech* 75/3, 250–252.
- Kõrv, August Voldemar 1935.** Õpilase võõrsõnastik. Tallinn: Ilo.
- Leemets, Tiina 2002.** Inglise laenud ja mõjutused 20. sajandi lõpu eesti keele sõnavaras. Magistritöö. Käsikiri Tartu Ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituudis.
- Leemets, Tiina 2003.** Inglise laenud sajandivahetuse eesti keeles. – *Keel ja Kirjandus* 8, 571–584.
- LES** = Ladina-eesti sõnaraamat. *Glossarium Latino-Estonicum*. 1986. Koost. Richard Kleis, Ülo Torpats, Lalla Gross, Heinrich Freymann. Tallinn: Valgus.
- MKN** = Peeter Päll 1999. Maailma kohanimed. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Nurm, Ernst 1935.** Ortofoonilisi küsimusi. – *Eesti Keel*, 185–190.
- Paet, Tiina 2010.** Tsitaatsõna häälduse esitus „Võõrsõnade leksikonis”. Magistritöö. Käsikiri Tartu Ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituudis; http://dspace.utlib.ee/dspace/bitstream/10062/15079/1/paet_tiina.pdf.
- Raiet, Erich 1966.** Võõrsõnade kuju sõltuvus lähte- ja vahendajakeeltest tänapäeva eesti kirjakeeles. Väitekirj filoloogiateaduste kandidaadi kraadi taotlemiseks. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut.

- RC** = Le Grand Robert & Collins électronique (PC/Mac). 2004. Dictionnaires Le Robert / Sejer.
- SVL** = Suur võõrsõnade leksikon. 1937. Koost. H. Haljaspõld. Teine, täiendatud trükk. Tallinn: Kirjastus Raamat.
- SÕS** = Suur õigekeelsus-sõnaraamat. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele- ja Kirjandusinstituut. 1. vihik, 1948. Tartu: RK Teaduslik Kirjandus; 2. vihik, 1951. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- Zingarelli 1991** = Il Nuovo Zingarelli minore. Vocabolario della lingua italiana di Nicola Zingarelli. Undicesima edizione minore. Bologna: Zanichelli.
- Tauli, Valter 1968**. Keelekorralduse alused. Stockholm: Eesti Raamat.
- Tauli, Valter 1972**. Eesti grammatika I. Hääliku-, vormi- ja sõnaõpetus. Institutionen för finsk-ugriska språk. Soome-Ugri Keelte Instituut. Upsala.
- Valgma, Johannes, Nikolai Remmel 1968**. Eesti keele grammatika. Käsiraamat. Tallinn: Valgus.
- VL 1930–1931** = Võõrsõnade leksikon. I–VIII. Koost. Herbert Haljaspõld. Tallinn: Kirjastus Elu.
- VL 1961** = Võõrsõnade leksikon. Koost. Richard Kleis, Johannes Silvet, Eduard Vääri. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- VL 1983** = Richard Kleis, Johannes Silvet, Eduard Vääri. Võõrsõnade leksikon. Viies trükk. Tallinn: Valgus, 1983.
- VL 2000** = Eduard Vääri, Richard Kleis, Johannes Silvet. Võõrsõnade leksikon. Kuues, uuendatud trükk. Parandanud ja täiendanud Eduard Vääri. Tallinn: Valgus.
- VL 2006** = Eduard Vääri, Richard Kleis, Johannes Silvet. Võõrsõnade leksikon. Seitsmes, parandatud ja täiendatud trükk. [Tallinn:] Valgus.
- VS 1999** = Võõrsõnastik. Tallinn: Tea.
- VVS** = Väike võõrsõnastik. 1933. Koost. Herbert Haljaspõld. Tartu: Noor-Eesti Kirjastus.
- VÕS 1946** = Väike õigekeelsus-sõnaraamat. Koost. Elmar Muuk. Tartu: RK Teaduslik Kirjandus.
- ÕS 1960** = Õigekeelsuse sõnaraamat. ENSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut. Toim. Ernst Nurm, Erich Raiet, Magnus Kindlam. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- ÕS 1976** = Õigekeelsussõnaraamat. ENSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut. Toim. Rein Kull, Erich Raiet. Tallinn: Valgus.
- ÕS 1999** = Eesti keele sõnaraamat ÕS 1999. Toim. Tiit Erelt. Koost. Tiina Leemets, Sirje Mäearu, Maire Raadik ja Tiit Erelt. Eesti Keele Instituut. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- ÕS 2006** = Õigekeelsussõnaraamat ÕS 2006. Toim. Tiit Erelt. Koost. Tiit Erelt, Tiina Leemets, Sirje Mäearu, Maire Raadik. Eesti Keele Instituut. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

Interneti-allikad

Boersma, Paul, David Weenink 2007. Praat: doing phonetics by computer (Version 4.6.31). <http://www.praat.org/> (08.10.2007).

Google = www.google.com

<http://www.eki.ee/dict/qs2006/index>

<http://www.eki.ee/dict/ekss/index>

Estonian pronunciation of unadapted foreign words and expressions (linguistic foreignisms) and its presentation in dictionaries

Tiina Paet

The aim of the present paper is to develop an insight into how unadapted foreign words are pronounced in Estonian.

The study was motivated by some problems encountered in the process of editing the 8th edition of the Estonian dictionary of foreign words (*Võõrsõnade leksikon*). Formerly, both this dictionary and various monolingual Estonian dictionaries presented their pronunciation inconsistently.

The present study aims to find out whether and to what extent the users follow the pronunciation presented in dictionaries, in particular, how close is the pronunciation of university-educated native speakers of Estonian to the original pronunciation of the foreignism in the source language?

The analytical part is based on 63 entries (52 of which are unadapted foreign words and expressions) drawn from the 7th edition of the Estonian dictionary of foreign words (VL 2006), the explanatory dictionary of standard Estonian (EKSS), the dictionary of standard Estonian *ÕS 2006* (ÕS 2006), and the manuscript of the 8th edition of the Estonian dictionary of foreign words (VL).

The pronunciation test contained 12 foreignisms of Latin, 18 of English, and 13 of French origin.

Keywords: lexicography, lexicology, adapted pronunciation, foreign word, lexicon of foreign words

Tiina Paet
keelekorraldusosakond
Eesti Keele Instituut
Roosikrantsi 6
10119 Tallinn
Tiina.Paet@eki.ee